

Oliemolens: De Kievit als voormalige oliemolen

In 2015 besteedt de Zelfzwichter aandacht aan industriemolens en hun vele verschijningsvormen. Alle molens met een ander doel dan het bemalen van een polder kunnen tot de industriemolens worden gerekend. De korenmolens en de pelmolens zijn de revue al gepasseerd. In dit derde nummer wordt de oliemolen onder de loep genomen. Centraal staat molen De Kievit in Grijpskerk, nu een korenmolen, maar een molen die zijn loopbaan ooit begonnen is als oliemolen. Zelfzwichterredacteur Johan van Dijk reisde af naar het Westerkwartier voor een gesprek met vrijwillige molenaars Oege Lesman en Janko Doornbos.

De verdwenen oliemolens

Aan het einde van de 16e eeuw werd de eerste oliemolen in Nederland gebouwd. Kort na 1600 verschenen er meer oliemolens in de Republiek, met name in de Zaanstreek. Ook de provincie Groningen heeft in de loop der tijd heel wat oliemolens gekend. In onze provincie zijn tegenwoordig geen bedrijfsvaardige oliemolens meer te vinden, maar nog wel wat restanten van oliemolens die al lang buiten bedrijf zijn. Ver hoeven we niet te reizen voor een authentieke oliemolen: Woldzigt in Roderwolde ligt slechts enkele kilometers van de grens tussen Groningen en Drenthe.

In gesprek met de mulders

Janko Doornbos was jarenlang vrijwillig molenaar op de al eerder aangehaalde Woldzigt en mag gerust een expert genoemd worden op het gebied van oliemolens. De familie Doornbos woonde 21 jaar in de woning naast de molen in Roderwolde. Inmiddels is hij al weer jaren actief als molenaar op koren- en pelmolens De

Jonge Hendrik in Den Andel en poldermolen De Zwakkenburger bij Niezijl. Oege Lesman is al vele jaren degene die korenmolens De Kievit in Grijpskerk draaiende houdt. De Kievit mag dan als oliemolen gebouwd zijn, het is niet eenvoudig om iets van het oliemolenverleden van de molen aan de constructie terug te zien. Toch weet Oege, samen met de deskundige hulp van Janko, een en ander van het bijzondere verleden van de molen te laten zien. "De huidige molen staat hier sinds 1899 maar hij had een voorganger uit 1743" vertelt Lesman. "Volgens de overlevering werd in 1899 de oude molen verkocht en overgeplaatst naar Echt in Limburg maar brandde daar later af." Het is echter de vraag of de molen daar ook daadwerkelijk geplaatst is. Wat wel met zekerheid is vast te stellen is dat in 1899 de oude oliemolen van Groenman uit Niezijl een nieuw leven begon in Grijpskerk als koren- en pelmolen, de stoere molen die er nu nog steeds staat.

Oliemolensrestanten in de provincie Groningen

- In korenmolen De Hoop in Haren zijn diverse restanten te vinden van de voormalige olieslagerij, waaronder nog de wentelas.
- Korenmolen De Kievit in Grijpskerk stond in het verleden in Niezijl als oliemolen (zie artikel)
- Van oliemolen De Meeuw aan het Damsterdiep in Groningen staat nog altijd de bakstenen onderbouw.
- In Veendam is nog steeds de onderbouw te vinden van de oliemolen van de familie Busch.
- In Tjamsweer bij Appingedam stond tot 2009 de houten onderbouw van oliemolen De Eendracht. In dat laatste jaar werd het complex, dat op de rijksmonumentenlijst stond, grotendeels verwoest door brand.

DE VELE ROETPLEKKEN OP DE BALKEN LATEN HET MEEST VAN DE OUDE OLIEMOLEN ZIEN

Spoorzoeken in een voormalige oliemolen

De Kievit is een opvallende verschijning in het Groninger molenbestand. Waar verreweg de meeste koren- en pelmolens in de provincie gebouwd zijn op een stenen achtkante onderbouw valt de korenmolen in Grijpskerk op door de robuuste vierkante houten onderbouw. Qua indeling is de onderbouw niet erg logisch opgezet maar dit heeft alles te maken met de oorspronkelijke functie van oliemolen. Zelfs voor een ervaren 'oliemulder' als Janko Doornbos valt het niet mee om na te gaan hoe de olieslagerij precies in de molen geplaatst is geweest. De molen roept dan ook eigenlijk meer vragen dan antwoorden op. "De vele roetplekken op de balken laten het meeste van de oude oliemolen zien" legt Doornbos uit. Of de molen in Niezijl gecombineerd werd met een korenmalerij is ook lastig te zeggen. Janko Doornbos vertelt dat de Woldzigt in Roderwolde de laatst gebouwde historische oliemolen van Nederland is. "In 1852 was het niet meer winstgevend om een molen alleen maar als oliemolen in te richten, daarom heeft de Woldzigt ook een koppel maalstenen om graan mee te malen buiten de oliecampagne om." De Woldzigt werd gebouwd door molenmaker Van der Heide uit Leek. "Waarschijnlijk heeft Van der Heide ook de oliemolen in Niezijl gebouwd in 1840. Niet elke molenmaker kon namelijk een oliemolen bouwen en Van der Heide stond bekend als bouwver van oliemolens." Oege Lesman weet nog enkele details aan te vullen. De jaagijzers (onderdelen in de slagbank van een oliemolen) zijn nog steeds in de molen te vinden, nu als verzwarende van de bovenas. Lesman: "Bijzonder is ook dat de koekenbreker van de oude oliemolen nog steeds in De Kievit staat." Oliemolens hadden vaak een koekenbreker om de lijnkoeken, in feite een bijproduct, te vermalen tot veevoer. Toch schijnt juist die handel in veekoeken de winstfactor aan de oliemolens te hebben gegeven aan het einde van de

negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. Volgens oud-molenaar Margreet Versteeg van Woldzigt spreken sommige inwoners van Roderwolde nog altijd over 'de koekenmolen'.

Van oliemolen naar dorpskorenmolen

De Kievit mag gerust een robuust baken aan de Friese straatweg genoemd worden. Al begon de molen in 1840 zijn bestaan als oliemolen, na 1899 verliep de geschiedenis van de molen zoals die van de meeste koren- en pelmolens in de provincie Groningen. Lesman: "Ergens in of na de Tweede Wereldoorlog is de pellerij uit de molen verdwenen en werd er alleen nog maar graan gemalen." Zowel hij als Janko Doornbos (die ook nog steeds pelt met De Jonge Hendrik) vermoeden dat De Kievit als pelmolen niet erg geschikt is geweest door de bijzondere houten constructie. De Grijpskerkster korenmolen kwam in 1962 buiten bedrijf en werd toen aangekocht door de toenmalige gemeente Grijpskerk. De molen is nog altijd gemeentelijk eigendom, bij de herindeling in 1990 is de gemeente Zuidhorn eigenaar van het monument geworden. Na een eerste restauratie in de jaren zestig werd de molen in 1974-'75 grondiger aangepakt. Helaas verdween daarbij de zelfzwiching, maar de molen was wel klaar om als lesmolen te dienen voor nieuwe vrijwillige molenaars. Zowel Janko Doornbos als Oege Lesman zijn opgeleid op De Kievit door vrijwillig molenaar Lex Zwart. Molenaar Zwart had zelf zijn opleiding gevolgd bij Bernard Dijk op de molen in Vierhuizen. De naam van De Kievit is overigens niet origineel, de voorheen naamloze molen werd na de grote restauratie aanvankelijk De Grijpvogel genoemd maar al vrij snel werd deze naam gewijzigd in De Kievit. Jarenlang was de molen ook het onderdak van de VVV. In de jaren tachtig startte in de molen de succesvolle koolzaadroute die erg veel publiek naar de molen (en de rest van Groningen) lokte. "Het toerisme is helaas de laatste tien jaar nogal teruggelopen en daarom is de VVV op een gegeven moment ook uit de molen vertrokken." Gelukkig ontvangt Lesman nog steeds bezoekers op de molen: "Al krijg ik lang niet zoveel bezoekers meer als vroeger, een draaiende molen blijft toch een zeer grote aantrekkingskracht op mensen hebben." Janko Doornbos beaamt dat en heeft zelf ook talloze toeristen en andere geïnteresseerden de kracht van molens laten zien. Na nog een laatste kop thee uit de ouderwetse kraantjespot op de stellingzolder en het maken van de foto's door fotograaf Jelte Oosterhuis stapt Janko Doornbos weer op de fiets richting zijn woonplaats Niekerk. "De groeten aan Anneke!" roept Lesman hem na. Oege Lesman gaat weer naar boven om te genieten van zijn stoere draaiende Kievit. Een molen met een bijzondere geschiedenis en een bijzonder uiterlijk waar hij als molenaar met recht trots op mag zijn.

JANKO DOORNBOS (LINKS); OEGE LESMAN

Wat is een oliemolen?]

Oliemolens zijn industriemolens die door middel van wind-, water, of spierkracht (rosmolens) diverse zaden (zoals lijnzaad en raapzaad) verwerken tot olie. In de oliemolen worden deze zaden eerst onder kantstenen (twee rechtopstaande, draaiende stenen op een onderliggende platte steen) gekneusd, daarna verhit en vervolgens in zakken onder hoge druk door middel van een hei geperst. De olie werd veel toegepast voor het produceren van verf, maar ook voor menselijke consumptie en voor gebruik in olielampen.

De graanpletter van De Kievit

Lesman: "De koekbreker en de gietijzeren graanpletter zijn afkomstig van de oliemolen van Gaaikema die op de Gaarkeuken (wij zeggen altijd op de Gaarkeuken, en niet in Gaarkeuken) gestaan heeft. Deze molen werd in 1858 gebouwd als olie- en zaagmolen, en werd in 1892 'verstoemd'. Er waren familiebanden tussen de Groenmannen en de Gaaikema's, zodat het aannemelijk is dat de molen in Niezijl werd afgebroken om op de Gaarkeuken het stoombedrijf voort te zetten. De aan- en afvoer van grondstoffen was op de Gaarkeuken ook makkelijker dan in Niezijl. In 1922 werd ook deze stoomoliemolen afgebroken. De plaatselijke fouragehandel kocht toen een pletter en de koekenbreker en schonk ze in de jaren tachtig van de vorige eeuw aan de molen. Besloten is toen de pletter weer op windkracht te laten draaien. Zij doet nog altijd dienst en produceert enkele tonnen veevoer per jaar. De koekbreker is toen niet draaivaardig gemaakt."

Meer weten over oliemolens?

<http://www.leumolen.nl/Slagbank.htm>

<http://www.woldzigt-roderwolde.nl/techniek/>

DE KOEKBREKER